

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ В СУАСНИХ РЕАЛІЯХ

¹ Вінницький національний технічний університет;

Анотація

Досліджено проблемні питання державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій в Україні. Доведено необхідність удосконалення системи регулювання природних монополій, визначено пріоритети і механізми антимонопольного регулювання.

Ключові слова: монополія, природна монополія, конкуренція, державне регулювання.

Abstract

The problem issues of state regulation of activity of subjects of natural monopolies in Ukraine are investigated. The necessity of improving the system of regulation of natural monopolies is proved, priorities and mechanisms of antimonopoly regulation are determined.

Keywords: monopoly, natural monopoly, competition, state regulation.

Вступ

Регулювання діяльності суб'єктів природних монополій відіграє важливу роль у забезпеченні добробуту населення та функціонування національної економіки. Від надійності надання послуг саме суб'єктами господарювання природних монополій суттєво залежить стан української економіки. Надмірно високі ціни/тарифи на послуги суб'єктів природних монополій сприяють подорожчання вітчизняної продукції, зниженню її конкурентоспроможності. Тому виникає необхідність жорстко контролювати їх діяльність, видавати ліцензії на здійснення ними діяльності, аналізувати ситуацію у цих сферах, накладати штрафні санкції за їх порушення та вживати заходів щодо відокремлення діяльності суб'єктів природних монополій від діяльності, що може здійснюватися на конкурентних засадах.

Головною метою статті є дослідження природних монополій на території України та виявлення основних проблем їх державного регулювання.

Результати дослідження

Згідно визначення ст. 1 Закону України «Про природні монополії» природна монополія – це стан товарного ринку, за якого задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на одиницю продукції в міру збільшення обсягів виробництва), а товари (послуги), що виробляються суб'єктами господарювання, не можуть бути замінені у споживанні іншими, у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на такі товари, ніж попит на інші товари (послуги), - вважається природною монополією [1].

Станом на 31.12.2018 року зведений перелік суб'єктів природних монополій в Україні включає 142 суб'єкти господарювання, з них 36 суб'єктів регулюються Мінінфраструктури та 106 Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг [2].

Предметом регулювання діяльності суб'єктів природних монополій є:

- ціни (тарифи) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій;
- доступ споживачів до товарів, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій;
- інші умови здійснення підприємницької діяльності у випадках, передбачених законодавством.

В Україні, як у більшості країн, природні монополії наділені особливими привілеями в обмін на право уряду регулювати їхні дії з метою недопущення зловживання монопольною владою. До

природних монополій належать підприємства: комунального обслуговування, електро-, газо-, водопостачання, зв'язку, кабельного телебачення, окремих галузей транспорту тощо.

Держава вважається необхідним співучасником усіх інноваційних процесів, які відбуваються всередині природної монополії. Велике значення має необхідність створення відповідного сучасним економічним умовам механізму стабілізуючого впливу і стратегії інноваційного розвитку природної монополії.

Стратегія інноваційного розвитку природної монополії передбачає використання наступних інструментів:

- створення системи довгострокового планування, в тому числі прийняття стратегічних рішень щодо інноваційної діяльності природної монополії, взаємопов'язаних з інноваційною політикою державного сектора і перспективами розвитку народного господарства країни в цілому;
- забезпечення умов господарювання, що дозволяють конкурентному сегменту природної монополії в рамках встановлених норм і правил здійснювати інноваційну діяльність, спрямовану на максимізацію прибутку і збільшення капіталізації даного ринку [3].

В українській економіці природні монополії присутні в інфраструктурних галузях, як правило, у формі вертикальних об'єднань (як великі вертикальні інтегровані підприємства, що охоплюють всю виробничо-технологічний ланцюжок і більшу частину галузі, так і мережеві підприємства, що становлять ядро галузі).

Галузі природних монополій на сьогоднішній день є одними з найбільш прибуткових галузей економіки. Природні монополії в якості великих опор для стабільної і конкурентоспроможної економіки здатні виконувати роль драйверів в процесі подолання наявних економічних проблем для забезпечення сталого функціонування і подальшого розвитку реального сектора, а також вирішення цілого ряду соціальних проблем.

Природні монополії держави є визначальним сектором, який міцно встановився в національній економіці і часто неправомірно користується своїм монопольним становищем на внутрішньому ринку. Існуючий спосіб формування цін і тарифів дозволяє природним монополіям збільшувати розміри необхідних витрат і самостійно встановлювати монопольні ціни відповідно до чинних способів державного регулювання цін і тарифів, а також отримувати надприбуток.

Природні монополії в нашій країні результативно використовують досвід розвинених країн, в яких вже існує практика організаційного відділення діяльності суб'єктів природних монополій від суміжних ринків. У цих країнах реформи привели до зміни правового статусу природної монополії, до нової співпраці з державою і появи нових ринкових структур.

Типовою тенденцією є реформування і приватизація державних вертикально-інтегрованих компаній. Якщо раніше приватна власність впроваджувалася, в першу чергу, у сфері видобутку, то сьогодні приватизація часто починається з поставки. Зростає число країн, де споживачі мають можливість вибирати постачальника газу. У багатьох країнах триває процес перегляду або навіть відмови від довгострокових контрактів з гарантованими для постачальників цінами і обсягами (так звані угоди take-or-pay) [4].

Питанню впливу природних монополій на економіку будь-якої країни приділяється багато часу як з боку держави, так і з боку дослідників. Дані підприємства займають провідне становище в забезпеченні сталого розвитку української економіки і є об'єктом регулювання держави. Зазвичай, компанії, які належать до природних монополій, діють в найбільш значущих галузях життєзабезпечення суспільства. А галузі, що розглядаються як природні монополії, неоднорідні і містять ряд підгалузей, які не включають в себе ознаки природних монополій.

Необхідно враховувати і той факт, що механізми регулювання природних монополій в різних країнах досить сильно відрізняються внаслідок наявних особливостей розвитку ділового середовища. Це, в свою чергу, ускладнює вибір моделі реформування, зважаючи на складнощі, які обумовлені падінням світових цін на енергоносії і гірничодобувну сировину, і труднощі залучення іноземних інвестицій для модернізації технологічних процесів.

Отже, постійне зростання цін на послуги інфраструктури природних монополій для забезпечення ефективності її функціонування стримується потребою забезпечення стійкого розвитку національної економіки і людського капіталу, а також конкурентоспроможності вітчизняних виробників на зовнішньому і внутрішньому ринку.

Використання інноваційних механізмів управління інфраструктурою обумовлює необхідність не

тільки виділення природних монополій з конкурентної сфери, а й отримання усіма організаціями споживачів їхніх послуг від регулюючих органів достовірної і вичерпної інформації стосовно структури цін виробників і їх суміжників, а також права, за прикладом ФРН, повертати ціни на колишній рівень при їх не обґрунтованому і значному зростанні.

Нормативною базою управління інфраструктурою природних монополій повинні бути соціальні стандарти і технологічні нормативи, стійкий законодавчо закріплений інструментарій визначення тарифів, податкове стимулювання ресурсів енергозбереження.

Функціонування і розвиток природних монополій сьогодні слід розглядати як фактор вступу країни в глобальну економіку і пристосування її господарської системи до нових умов функціонування світової економіки.

Висновки

Природні монополії створюються в інфраструктурних галузях національної економіки і дозволяють вирішувати гострі внутрішні суперечності в національній системі виробництва країни, забезпечують необхідні умови для нормального функціонування економіки. Природні монополії формують власну інфраструктуру і фінансову систему, які є основою життєздатності країни. Таким чином, вони є основою соціальної стабільності суспільства.

Позитивна роль природних монополій в економіці України полягає також в тому, що вони: допомагають розв'язанню суперечностей, що виникають між окремими суб'єктами господарювання, забезпечуючи їх природними ресурсами і каналами зв'язку; формують умови для розвитку інших секторів економіки, чим сприяють створенню робочих місць; є одним з основних джерел доходів для державного і регіональних бюджетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про природні монополії: Закон України від 20.04.2000 № 1682-III. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Офіційний сайт Антимонопольного комітету України. Зведений перелік суб'єктів природних монополій [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/84960>
3. Лагутін В. Д., Боровик Ю. І. Пріоритети цінового (тарифного) регулювання природних монополій в Україні // В. Д. Лагутін, Ю. І. Боровик / Економіка України. — 2013. — №. 7. — С. 44—58
4. Закон України від 20.04.2000 №1682-III «Про природні монополії» — 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
5. Задохайло Д. В. економічна політика держави в системі правового і законодавчого забезпечення / Д. В. Задохайло // Вісник національної академії правових наук України. – 2013. – №3. – С. 214–221.

Марія Олександрівна Гайдей – аспірантка кафедри фінансів та інноваційного менеджменту, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: gaidei.mascha@yandex.ua

Науковий керівник: **Зянько Віталій Володимирович** – д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри фінансів та інноваційного менеджменту, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

Haidei Mariy O. - Postgraduate Student of the Chair of Finance and innovative management, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, email: gaidei.mascha@yandex.ua

Supervisor: **Zyanko Vitalii V.** — doctor of economics, Professor, Head of the Department of Finance and innovative management, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia.